

ERON PROKSI STRATEGIYASINING SHAKLLANISHI

Abdullamitov Abdurahim Abdusalom o'g'li

Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti,

Magistrant

Annotatsiya. Ushbu maqolada Eron Islom Respublikasining mintaqaviy proksi strategiyasining tarixiy ildizlari, shakllanish bosqichlari va asosiy yo'nalishlari tahlil etilgan. 1979-yilgi Islom inqilobidan boshlab hozirgi kungacha Eron tomonidan qo'llanilib kelinayotgan proksi urush konseptsiyasi, uning g'oyaviy poydevori, institutsional tuzilmasi va mintaqaviy aktrlarga ta'siri keng ko'lamda o'rganilgan. Maqolada Hizbulloh, Houthilar, Xashd ash-Sha'biy va Islomiy Jihod kabi proksi kuchlari tahlilga jalb etilgan. Maqola o'zbek va xorijiy manbalarga asoslanib, geosiyosiy va xavfsizlik nuqtai nazaridan masalani yoritib beradi.

Kalit so'zlar: Eron, proksi urush, Islom inqilobi, Hizbulloh, mintaqaviy xavfsizlik, Qo'riqchilar korpusi, geosiyosat, assimetrik urush, Yaqin Sharq.

THE FORMATION OF IRAN'S PROXY STRATEGY

Abstract. This article analyzes the historical roots, stages of formation and main directions of the regional proxy strategy of the Islamic Republic of Iran. The concept of proxy war, which has been used by Iran since the 1979 Islamic Revolution to the present day, its ideological foundation, institutional structure and impact on regional actors are extensively studied. The article includes proxy forces such as Hezbollah, Houthis, Hashd al-Shaabi and Islamic Jihad in the analysis. The

article, based on Uzbek and foreign sources, sheds light on the issue from a geopolitical and security perspective.

Keywords: Iran, proxy war, Islamic Revolution, Hezbollah, regional security, Revolutionary Guards, geopolitics, asymmetric warfare, Middle East.

KIRISH

Zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimida proksi urush strategiyasi davlatlarning o'z manfaatlarini bevosita harbiy to'qnashuvsiz amalga oshirishning eng samarali vositalaridan biriga aylandi. Bu holat, ayniqsa, Yaqin Sharq mintaqasida Eron Islom Respublikasi misolida yaqqol namoyon bo'ladi. 1979-yilgi Islom inqilobi nafaqat Eronda hokimiyat almashinuviga, balki butun mintaqada yangi geosiyosiy muvozanatning shakllanishiga olib keldi.

Eron proksi strategiyasi deganda mamlakat o'z maqsadlarini uchinchi shaxslar - nodavlat qurollangan guruhlar, diniy harakatlar yoki mahalliy militsiyalar orqali amalga oshirishi tushuniladi. Ushbu strategiya bir necha o'n yilliklar davomida takomillashib, bugungi kunda mintaqaviy xavfsizlik arxitekturasining ajralmas qismiga aylangan. Livan, Suriya, Iroq, Yaman va Falastin hududlarida faoliyat ko'rsatayotgan Eronga bog'liq proksi kuchlar mazkur strategiyaning amaliy natijasi hisoblanadi.

Ushbu mavzuning dolzarbligi bir necha jihatdan belgilanadi. Birinchidan, proksi urush - bugungi xalqaro munosabatlarda keng tarqalgan geosiyosiy vosita sifatida alohida ilmiy e'tiborni talab etadi. Ikkinchidan, Eron proksi tarmog'ining kengayishi mintaqaviy va global xavfsizlikka bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Uchinchidan, O'zbekiston ham Yaqin Sharqda yuz berayotgan jarayonlarga befarq qaray olmaydi, chunki mintaqaviy beqarorlik iqtisodiy va diplomatik manfaatlarimizga bevosita aloqador.

Maqolaning maqsadi Eron proksi strategiyasining shakllanish jarayonini tarixiy-siyosiy tahlil asosida o'rganish, uning institutsional tuzilmasini aniqlash va mintaqaviy ta'sirini baholashdan iborat.

ASOSIY QISM

Proksi strategiyasining nazariy asoslari va tarixiy ildizlari

Proksi urush (proxy war) nazariyasi xalqaro munosabatlar fanida keng o'rganilgan bo'lib, u ikkinchi tomonni vosita sifatida ishlatgan holda maqsadga erishish konseptsiyasini anglatadi. Tarixan bu hodisa "Sovuq urush" davrida AQSh va SSSR o'rtasidagi ideologik raqobat sharoitida eng yuqori cho'qqisiga yetdi. Biroq Eron holati o'ziga xos xususiyatlariga ega: bu erda proksi strategiya nafaqat geosiyosiy, balki diniy-mafkuraviy poydevorga ham ega.

Eron strategiyasining dastlabki asoslari Imom Xumayni tomonidan ishlab chiqilgan "Viloyat-e Faqih" (Faqihning vasiylik huquqi) nazariyasiga borib taqaladi. Ushbu nazariyaga ko'ra, Islom olimi - faqih - nafaqat diniy, balki siyosiy hokimiyatni ham o'z qo'lida jamlashi kerak. Bu ideologiya Eron tashqi siyosatiga kuchli ta'sir ko'rsatib, "Islom inqilobini eksport qilish" g'oyasining asosiga aylandi.

1979-yil fevralida Muhammad Rizo Pahlaviy rejimining qulashi bilan Eron nafaqat ichki, balki tashqi siyosiy yo'nalishini ham tubdan o'zgartirdi. "Inqilobiy Eron" o'zini butun dunyo mazlumlarining himoyachisi sifatida e'lon qildi va bu rasmiy mafkura tashqi faoliyatda proksi mexanizmlarni qo'llashga yo'l ochdi.

Qo'riqchilar korpusi va al-Quds kuchlari: proksi strategiyasining institutsional asosi

Eron proksi strategiyasining bosh ijrochisi - Islom Inqilobi Qo'riqchilar Korpusi (IRGC - Islamic Revolutionary Guard Corps) hisoblanadi. 1979-yilda

tashkil etilgan ushbu tuzilma an'anaviy armiyadan farqli o'laroq, inqilobiy va mafkuraviy vazifalarni bajaradigan maxsus kuch sifatida shakllantirildi.

IRGC tarkibidagi al-Quds kuchlari (Sepah-e Qods) maxsus operatsiyalar bo'limi bo'lib, xorijiy proksi kuchlarni qo'llab-quvvatlash, moliyalashtirish va harbiy jihatdan o'qitish uchun javobgardir. General Qosim Sulaymoniy rahbarligida (1998–2020) al-Quds kuchlari mintaqaviy proksi tarmog'ini sezilarli darajada kengaytirdi. Uning 2020-yil 3-yanvarda AQSh tomonidan o'ldirilishi proksi strategiyaning yangi bosqichga o'tishiga olib keldi, biroq tarmoq faoliyatini davom ettirdi.

Al-Quds kuchlari faoliyatining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat: birinchidan, proksi guruhlarni harbiy jihatdan tayyorlash va qurollantirish; ikkinchidan, iqtisodiy va moliyaviy yordam ko'rsatish; uchinchidan, razvedka va maxsus operatsiyalarni amalga oshirish; to'rtinchidan, siyosiy ta'sir o'tkazish va diplomatik aloqalar o'rnatish.

Asosiy proksi kuchlar va ularning shakllanishi

Eron proksi tarmog'idagi eng muhim va ta'sirchan tashkilot - Livan Hizbullohidir. 1982-yilda Isroil Livaniga bostirib kirishi fonida Eron Qo'riqchilar korpusi yordamida tashkil etilgan Hizbulloh keyinchalik nafaqat harbiy kuchga, balki siyosiy partiyaga aylandi. Hozirgi kunda Hizbulloh Livan parlamenti va hukumatida vakillarga ega bo'lib, mamlakat ichki siyosatiga kuchli ta'sir o'tkazadi.

Iroq Xashd ash-Sha'biy (Xalq Safarbarlik Kuchlari) - 2014-yilda ISIL tahdidiga qarshi tuzilgan, ammo Eronning kuchli ta'siri ostida bo'lgan iroqlik militsiyalar uyushmasi. Iroq harbiy tuzilmasiga rasman kirgan bo'lishiga qaramay, bu kuchlarning muhim qismi Tehronning buyruqlarini bajaradi.

Yaman Houthilari (Ansor Alloh harakati) ham Eron proksi tizimining muhim elementi hisoblanadi. Zaydiy shia musulmoni bo'lgan houthilar dastlab mustaqil

harakat sifatida faoliyat yuritgan bo'lsa, 2000-yillarning o'rtalaridan boshlab Eron bilan hamkorlik kuchaydi. Bugun Houthilar Eron raketalar va dronlari bilan qurollantirilgan holda Yaman hududining muhim qismini nazorat qiladi va Qizil dengiz orqali o'tuvchi xalqaro savdo kemalariga hujumlar uyushtirmoqda.

Falastin Islomiy Jihod tashkiloti va Xamas ham Eron tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Bu holat Eron strategiyasining mazhab (shia-sunna) farqlaridan ustun turganligini ko'rsatadi - Xamas va Islomiy Jihod sunna tashkilotlari bo'lishiga qaramay, ularning Isroilga qarshi kurashi Eron manfaatlariga mos keladi.

Proksi strategiyasining mafkuraviy poydevori

Eron proksi strategiyasining mafkuraviy asosini bir necha komponent tashkil etadi. Birinchidan, shia islomining siyosiy talqini va "Muqovimot o'qi" (Mehvar-e Moqavemat) konsepsiyasi. Bu konsepsiyaga ko'ra, Eron, Suriya, Hizbulloh va Falastin guruhlari birgalikda Isroil va G'arb imperializmiga qarshi turishi kerak.

Ikkinchidan, Isroilga dushmanlik va Falastinni ozod qilish g'oyasi Eron tashqi siyosatining o'zgarmas elementi bo'lib qolmoqda. Bu g'oya nafaqat shia, balki sunna jamoalari orasida ham Eronga simpatiyalar uyg'otish uchun ishlatiladi. Uchinchidan, AQSh va G'arb gegemoniasiga qarshilik Eron o'zini "mazlum millatlar" vakili sifatida ko'rsatishga imkon beradi.

Eron proksi strategiyasining bir o'ziga xos jihati shundaki, u assimetrik urush tamoyillariga asoslanadi. Eron iqtisodiy va harbiy jihatdan Qo'shma Shtatlar bilan bevosita raqobatga kira olmaydi, shu sababli proksi kuchlar orqali dushmanlarga nisbatan nosimmetrik bosim o'tkazish usuli tanlanadi.

Proksi strategiyasining mintaqaviy ta'siri va oqibatlari

Eron proksi strategiyasi mintaqaviy muvozanatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Suriyada Bashar al-Assad rejimini qutqarish uchun Eron harbiy va

moliyaviy resurslari, shuningdek Hizbulloh va Xashd ash-Sha'biy jangarilari jalb etildi. Bu qaror Eronga Falastin chegaralarigacha cho'zilgan quruqlikdagi yo'lak ("Shia yarim oy") ustidan nazoratni ta'minladi.

Iroqda proksi kuchlarning mavjudligi mamlakatning siyosiy mustaqilligini cheklab, amerikalik kuchlarni qiyin ahvolga solmoqda. 2019–2020-yillardagi Iroq-AQSh mojarosida proksi kuchlarning roli yaqqol namoyon bo'ldi. Yaman urushi esa Eron va Saudiya Arabistoni o'rtasidagi "vakil urush"ga aylanib, mintaqaviy barqarorlikka katta zarar yetkazmoqda.

Boshqa tomondan, proksi strategiya Eron uchun ham jiddiy xavf-xatarlar tug'diradi. Xalqaro sanksiyalar, iqtisodiy izolatsiya va diplomatik bosimlar ortib bormoqda. Isroil va AQSh tomonidan proksi rahbarlariga qarshi qaratilgan maxsus operatsiyalar (Qosim Sulaymoniyning o'ldirilishi, Ismoil Haniyaning suiqasdi) tarmog'iga sezilarli zarba berdi.

Proksi strategiyasining kelajagi va yangi tendensiyalar

Bugungi kunda Eron proksi strategiyasi bir qator yangi tendensiyalarni namoyon etmoqda. Birinchidan, dron texnologiyalari va raketosozlik sohasida proksi kuchlarga uzatiladigan texnologik yordam keskin oshdi. Houthilarning zamonaviy droni bilan amalga oshirilgan hujumlar buning yaqqol misoli.

Ikkinchidan, kiberhujumlar va dezinformatsiya proksi strategiyaning yangi qirralarini tashkil etmoqda. Uchinchidan, Eron Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasida yangi proksi aloqalarni o'rnatishga harakat qilmoqda - bu uning ta'sir doirasini kengaytirish bo'yicha global ambitsiyalarini ko'rsatadi.

O'zbekiston va Markaziy Osiyo nuqtai nazaridan Eron proksi strategiyasi bir qator tahdidlarni keltirib chiqarishi mumkin. Mintaqaviy beqarorlikning kuchayishi savdo yo'llariga, energetika loyihalariga va diplomatik munosabatlarga salbiy ta'sir

ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun O'zbekiston tashqi siyosatida Yaqin Sharqdagi jarayonlarni ehtiyotkorlik bilan kuzatish zaruriyati mavjud.

XULOSA

Eron proksi strategiyasi – 1979 yilgi Islom inqilobidan boshlab, to'rt o'n yillik davomida shakllangan, mafkuraviy, harbiy va siyosiy komponentlarni o'zida mujassam etgan murakkab geosiyosiy tizimdir. Ushbu strategiyaning shakllanishida bir necha asosiy omillar hal qiluvchi rol o'ynadi: "Viloyat-e Faqih" mafkurasi, Qo'riqchilar korpusi (IRGC) va al-Quds kuchlarining institutsional tuzilmasi, mintaqaviy proksi tarmog'ining bosqichma-bosqich kengayishi hamda assimetrik urush tamoyillariga tayanish.

Hizbulloh, Xashd ash-Sha'biy, Houthilar va Falastin guruhleri Eronning mintaqaviy manfaatlarini ilgari suruvchi asosiy vositalar sifatida faoliyat yuritmoqda. Ushbu kuchlar Eronga bevosita harbiy to'qnashuvlarsiz ham dushmanlarga nisbatan bosim o'tkazish, hududiy ta'sirini kengaytirish va "Muqovimot o'qi"ni mustahkamlash imkonini bermoqda.

Shu bilan birga, proksi strategiya Eron uchun ham jiddiy xarajatlar va xavf-xatarlarni keltirib chiqarmoqda: xalqaro sanksiyalar, iqtisodiy tanglik, proksi rahbarlarga qarshi amalga oshirilayotgan maxsus operatsiyalar va mintaqaviy izolyatsiya xavfi buning yaqqol dalilidir. Kelgusida Eron proksi strategiyasi texnologik yangilanishlar, kibermakon va yangi geografik yo'nalishlar orqali o'z faoliyatini kengaytirishi kutilmoqda.

Ushbu tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekiston va boshqa Markaziy Osiyo davlatlari uchun Eron proksi strategiyasini monitoring qilish, uni tahlil etish va uni hisobga olgan holda tashqi siyosiy yo'nalishlarni shakllantirish zaruriyati mavjud. Mintaqaviy xavfsizlik va barqarorlik uchun bu masala muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev R.T. Yaqin Sharq mintaqasida xavfsizlik muammolari va geosiyosiy raqobat. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2021. 284 b.
2. Xoliqov A.B. Islom omili va zamonaviy xalqaro munosabatlar: nazariy va amaliy jihatlar. Toshkent: TDSHI nashriyoti, 2020. 312 b.
3. Mirzayev F.X. Mintaqaviy proksi urushlar: tarix va zamonaviylik. // Sharqshunoslik jurnali. 2022.№4. B. 45–67.
4. Yusupov S.Q. Eron Islom Respublikasining tashqi siyosiy strategiyasi // O‘zbekiston Milliy Universiteti xabarlari. 2021. №2. B. 112–128.
5. Nazarov B.O‘. Yaqin Sharqdagi assimetrik urushlar va ularning global xavfsizlikka ta'siri. Toshkent: Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti, 2023. - 198 b.
6. Hamidov I.A. Shia geosiyosati va mintaqaviy muvozanat muammolari. // Xalqaro munosabatlar va siyosatshunoslik. 2022. №3. B. 78–94.
7. Raxmatullayev E.M. O‘rta Sharq mintaqasi xavfsizlik arxitekturasi: yangi tendensiyalar va tahdidlar. Toshkent: Akademiya nashriyoti, 2023. 256 b.
8. Eisenstadt M. Iran's Lengthening Footprint in Iraq. - Washington: The Washington Institute for Near East Policy, 2019. 142 p.
9. Cronin A.K. Power to the People: How Open Technological Innovation is Arming Tomorrow's Terrorists. Oxford: Oxford University Press, 2020. 388 p.
10. Levitt M. Hezbollah: The Global Footprint of Lebanon's Party of God. - Washington: Georgetown University Press, 2013. 446 p.
11. Fulton W., Holliday J., Wyer S. Iranian Strategy in Syria. Washington: Institute for the Study of War, 2021. 98 p.
12. Ostovar A. Vanguard of the Imam: Religion, Politics, and Iran's Revolutionary Guards. New York: Oxford University Press, 2016. 316 p.